
TE VEEL EEN BOEK VOOR LAMME HISTORICI
EN BLINDE FILOSOFEN

Kees Bertels: Geschiedenis tussen structuur en evenement een methodologische
en wijsgerig onderzoek

Amsterdam 1973.

P. Kooy

De wetenschap der geschiedenis is niet meer wat zij geweest is. Zij is steeds meer een sociale wetenschap geworden. Het paradigma van de politiek-evenementiële geschiedenis heeft zo langzaamaan fossiele contouren aangenomen: De heldendaden van koningen en generaals zijn opgegaan in het dagelijks doen van duizenden en de ouderwetse ideeëngeschiedenis - de grote geest als vertolker der tijdgeest - geldt als een nauwelijks gedoogd hobbyisme. De banden met economie, sociologie, politicologie..(en hun methodologie) worden steeds nauwer. Allerwegen wordt gezocht naar regelmaat, die de mensen in de verleden tijd zelf niet zagen. Er wordt steeds meer gemeten en steeds minder vlotweg beweerd.

Natuurlijk blijven er historici, die er maar moeilijk aan kunnen wennen, dat Clio zo behendig telraam c.q. terminal weet te hanteren, maar het aantal adepten van haar impressionistische schilderkunst slinkt zienderogen en de "opregte Rankiaan" is zo langzamerhand de dodo van het historische wereldje geworden. Er hangen nog flink wat historici aan de noodrem maar steeds meer krijgen de indruk de trein gemist te hebben (zie de enquête in Tilly, Landes¹).

Bertels houdt zich in zijn dissertatie bezig met de transformatie van de wetenschap der geschiedenis en besteedt daarbij vooral aandacht aan methodologische problemen. Hij kiest zonder terughoudendheid voor de vernieuwing en steekt vooral zijn bewondering voor Braudel, de "chef" van de Annalenschool, niet onder stoelen of banken. In het eerste gedeelte van het boek wordt het werk van de door hem gekozen Vijf Grote Vernieuwers (Febvre, Labrousse, Braudel, Goubert, Fogel) uitgebreid besproken.

Daarbij moet je je als historicus toch wel afvragen met welke bedoelingen deze hoofdstukken zijn geschreven. Is de macht van het oude paradigma der

politiek-evenementiële geschiedenis nog zo groot, dat de gemiddelde historicus een kennismaking met het werk van de historische avant-garde beoefent opdat hij op de goede weg geholpen wordt? Ik dacht niet dat dit het geval is; werken van de avant-garde worden - tenminste wat de Franse tak betreft - zo langzamerhand door iedere student in de geschiedenis gelezen. Deze hoofdstukken lijken dan ook niet in de eerste plaats bedoeld voor historici maar voor filosofen.

Bertels heeft zowel geschiedenis gestudeerd als filosofie. Hij is van mening, dat de geschiedenis meer wetenschap en de filosofie grondiger historisch dient te worden. Wil dit laatste kunnen gebeuren, dan zal het allereerst nodig zijn de filosofen, die over het algemeen een verouderd beeld hebben van de geschiedenis, de ogen te openen voor de nieuwe ontwikkelingen in deze wetenschap. De historicus wordt ten gevolge van deze koppelverkoop echter geconfronteerd met een hoeveelheid oude koek - maar dan wel van de allerbeste kwaliteit - en de reanimatie van de "opregte Rankiaan"² is een te goedkoop kunstje om het eerste deel van het boek ook voor historici nieuw te maken.

Daar komt nog bij, dat Bertels aankondigt, dat hij in deze hoofdstukken een confrontatie geschiedenis-filosofie/methodologie zal vermijden. Waarom? De historische voorhoede kan dit best verdragen en heeft er ook behoefte aan. Richt Bertels zijn pijlen liever op de achterhoede? Gelukkig houdt hij zich niet helemaal aan zijn voornemen. Herhaaldelijk wordt gerefereerd aan discussies tussen de genoemde Franse historici en filosofen. Wanneer echter de new economic history aan de orde komt, is de filosoof opvallend stil.

Het hoofdstuk over de new economic history fungeert in het boek als een soort koekkoeksei. Bertels' eerste boodschap aan de historici, dat wil de geschiedenis een echte wetenschap worden, het nodig zal zijn, haar te transplanteren op de sociale wetenschappen, waarbij de historische methode vervangen dient te worden door de algemene methodologie der wetenschappen, blijkt bij de new economic historians allang bezorgd te zijn. Hier hebben we te doen met de avant-garde van de avant-garde. Zij maken stringent gebruik van economische, econometrische en de laatste tijd ook sociologische theorieën, werken met ingewikkelde statistische technieken, maken gebruik van modellen en hebben een open oog voor methodologie c.q. wetenschapsfilosofie. Hoe kan dit ook anders waar zij vertrouwd zijn met wetenschappen, die zich veel gelegen laten liggen aan een verantwoorde methodologie.

Zo een belangrijke richting kan niet afgedaan worden met een weergave van de inhoud van en enige kritiek op het boek van Fogel. In het boek "Railroads and american economic growth" probeert Fogel de bijdrage van de spoorwegen tot de economische groei te meten door uit te rekenen hoe het verloop van die groei geweest zou zijn als die spoorwegen er niet geweest waren en het transport met alternatieve middelen plaats had moeten vinden. De counterfactual history is echter geenszins representatief voor de new economic history; het is eerder een omstreden zijlijn. Daar komt dan nog bij, dat wetenschapsfilosofen zich al rond 1950 de tanden hebben stukgebeten op de irrealistische methode en als ik een vooraanstaand econometrisch-historicus mag geloven is de enige, die nadien iets zinnigs over de methodologische kant van de zaak heeft kunnen zeggen, een historicus³.

Juist de new economic historians doen hun uiterste best methodologisch verantwoord te werken en dan volgens de strenge "Popperiaanse" criteria. Bovendien, hoewel ze zich nu nog voornamelijk bezighouden met wat Bertels heel verwarrend de infrastructuur noemt, bestaat er wel degelijk ambitie de metingen ook tot de bovenbouw uit te breiden uiteraard met behulp van stratificatiemodellen. Juist omdat het er m.i. steeds meer op gaat lijken, dat de toekomst van de geschiedenis eerder in de V.S. dan in Frankrijk gezocht zal moeten worden, was wat meer "methodologische" aandacht voor deze groep wel op zijn plaats geweest.

Een belangrijke reden voor het feit, dat de confrontatie geschiedenisfilosofie in dit deel van het boek niet uit de verf komt is gelegen in de omstandigheid, dat de traditionele methodologie der wetenschappen Bertels niet bevalt. Hij wil deze verruimen - dit is een belangrijk thema in het tweede deel van het boek - en wel zodanig, dat de geschiedenis zich niet hoeft te transformeren tot een soort natuurwetenschap, wil zij wetenschappelijke erkenning vinden.

In dit kader is zijn tweede boodschap aan de historici gebed. Deze luidt dat de sociale wetenschap der geschiedenis aandacht moet blijven besteden aan het leefklimaat van een bepaalde tijd. Bertels definieert de geschiedenis namelijk als "de dialectiek van onze anachronistische analyse (konjunctureel, structureel en transcendentiaal) met de eigentijdse belevingen van sociale groepen in hun cultuur".

Deze boodschap doet sympathiek aan. Niet slechts datgene, dat de mensen in hun eigen tijd zelf niet zagen maar dat desondanks hun handelen bepaalde dient gereconstrueerd te worden. Ook hun eigen ervaring - de *expérience vécue* - behoeft een analyse. De historicus hoeft zijn oude stiel niet helemaal te verlaten.

Het lijkt er even op, dat Bertels zal kiezen voor een synthese van "kwalitatieve" en "kwantitatieve" geschiedenis, van structuur en evenement. Dat is echter niet het geval. Hij kiest uiteindelijk voor de structuur. Dit is vooral duidelijk te constateren in die passages van het boek waar het evenement wordt gekenschetst als de eenmalige ideografische schakel uit de politiek-evenementiële geschiedenis, die in de naam van Popper plaats moet maken voor de nomothetische regelmaat-geschiedenis.

Wanneer echter de tweede boodschap aan de orde komt, wordt het paradigma van Braudel naar voren geschoven. Dan wordt evenement één der drie maatstokken van de duur van de historische tijd, de *histoire de courte durée*, de middelmatige voorvallen uit het dagelijks leven. Hierin kunnen dan bepaalde *rythmes* onderscheiden worden - conjuncturen, structuren - die dan weer als generator van evenementen fungeren.

Bertels toont veel waardering voor deze visie maar kan deze toch niet volledig onderschrijven. Hij kan als filosoof niet uit de voeten met Braudels gebruik van de tijd als maat van alle dingen. De trits *evenement/conjunctuur/structuur* wordt door Bertels omgezet in, wat hij noemt, een spanningsveld tussen twee *rayons* van historische "werkelijkheid", doordat hij evenement getransformeerd tot *expérience vécue* verklaart. Maar waar laat hij dan het evenement in de zin zoals Braudel dit begrip omschrijft? Met andere woorden hoe verhoudt een storm zich tot een leefklimaat?

Eén ding wordt wel duidelijk. Bertels wil het leefklimaat niet verstehend benaderen. Een centraal thema in het tweede deel van het boek is, dat de reconstructie van de *expérience vécue* wetenschappelijker moet plaatsvinden dan tot nu toe is gebeurd. Daartoe zal een nieuwe tekstkritische methode ontwikkeld moeten worden, gezien het discrediet waarin hermeneutiek en fenomenologie, de wijsgerige peilers waarop de historische methode grotendeels stoelt, verkeren.

Bertels meent deze methode, en haar wijsgerige rechtvaardiging, te kunnen vinden in het structuralisme van Lévi-Strauss. Bij de in de culturele antropologie ontwikkelde structurele methode wordt niet uitgegaan van "wat er staat"

maar worden cultuuruitingen opgevat als gecodeerde berichten. Door deze code te kraken valt er een bepaalde systematiek te ontdekken, zoals bijvoorbeeld elk sprookje uit een combinatie van een beperkt aantal variabelen bestaat. Ook in het evenement zal gezocht moeten worden naar de structuur. Erg duidelijk wordt het allemaal niet gebracht. Wellicht is Lévi-Strauss zelf de hoofdschuldige maar als deze de toepasbaarheid van de methode op de geschiedenis betwijfelt, geeft Bertels maar weinig tegenspel.

In de vier filosofisch getinte hoofdstukken - hermeneutiek, structuralisme, marxisme, wetenschapsfilosofie - die het tweede gedeelte van het boek vormen, worden redenen en richtlijnen gegeven voor verruiming van de algemene methodologie der wetenschappen. Het mes kan aan twee kanten snijden. De noodzakelijke historisering van de vigerende wetenschapsleer zal er tevens toe leiden, dat de door Bertels voorgestane "nieuwe geschiedenis" gemakkelijker wetenschappelijke erkenning zal kunnen vinden. Kuhn en Foucault zijn de belangrijkste bondgenoten in de aanval op Popper en de zijnen. Zij verwoorden - veel wijsgeriger dan Voltaire dat al eens voor de geschiedenis heeft gedaan - dat wetenschapsdenken en -praxis geen eeuwigheidswaarde bezitten maar cultuur- en tijdgebonden zijn. De legrippen paradigma (Kuhn) en episteme (Foucault) vormen als het ware een transcendentiaal pendant van de cyclische bewegingen der historische avant-garde. Daar zal geen historicus bij van zijn stoel vallen. In de geschiedenis is de steen der wijzen nog nooit gevonden maar het is leuk te weten, dat filosofen dit nu ook weer bedacht hebben.

Via de aldus geslagen bres in de traditionele wetenschapsleer wil Bertels dan het model in de empirische cyclus binnenvoeren. Deze zal daardoor wellicht de vereiste soepelheid krijgen. Heuristiek en methodologie zullen de handen ineen moeten slaan om het modelbegrip verder uit te bouwen.

Helaas wordt er in dit deel van het boek grondiger afgebroken dan opgebouwd. Bertels heeft wel erg veel boodschappen op verschillende niveaus aan verschillende groepen filosofen en historici willen brengen. Het kan geen kwaad de "Popperiaanse" boeman eens te gebruiken tegen die moderne versie van de Rankiaan, de "lamme" historicus, die denkt dat hij modern bezig is als hij af en toe eens een economische term laat vallen of een statistiekje gebruikt als plaatje bij een praatje maar die zich overigens blijft bedienen van een soort "eergisteren-gisteren" causaliteit. De historische avant-garde heeft hieraan echter geen boodschap en lijkt me meer gebaat te zijn bij een uitvoerige

terugkoppeling vanuit het tweede gedeelte van het boek naar het eerste, liefst toegespitst op de controverses Baehrel/Goubert en Fishlow/Fogel en bij concrete richtlijnen voor verbeterd onderzoek. Wat een codekrakerssuite leek te worden blijkt echter een unvolendete.

Bertels' boek heeft een opbouw die overeenkomt met het ^{irritante} procédé, dat tegenwoordig in veel televisieseries gebruikt wordt: net als het spannend wordt verplaatst de camera zich naar de huiskamer van de burens, waar zich hele andere problemen afspelen. Zo'n ouderwetse segmentenbehandeling maakt het moeilijk een structuur in het boek te ontdekken maar dat wil niet zeggen dat lezing ervan geen evenement is. Het werk bevat een overweldigende hoeveelheid informatie en zit vol wegwijzers. Deze wijzen lang niet allemaal naar het beloofde land, een betere geschiedenis, maar ook de zijwegen lijken naar interessante oorden te leiden. Het is en blijft een hoogst stimulerend boek. Juist omdat erin relatief te weinig over relatief te veel wordt gezegd, inspireert het tot denk- en weerwerk. Hoewel in het werk geen paradigma's worden doorbroken, zal het ongetwijfeld bijdragen tot toekomstige pogingen daartoe.

- 1) D.S. Landes, C. Tilly (ed), History as a social science, Englewood Cliffs 1971.
- 2) Juist citeren kunnen de Rankianen ons nog wel leren. Een citaat dient toch weergegeven te worden "wie es eigentlich gewesen" liefst gekoppeld aan de juiste auteur. Zo zal Bernard van Clairvaux, aan wie het motto op pag.7 wordt toegeschreven, hoogstens op de schouders van reuzen hebben willen kruipen om dichterbij Maria te zijn. Het was daarentegen Bernard van Chartres, die er wetenschap zat te bedrijven.
- 3) Prof. W.G. Whitney moemde in dit verband tijdens een gastcollege te Groningen het artikel van J.D. Gould, Hypothetical History in: The Economic History Review Second Series vol XXII, p.195 e.v.